

ПИТАННЯ ТИПОЛОГІЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ ОНОМАСТИКИ

Контрастивне вивчення функціонування власних назв у художніх текстах: а/ української та російської мов /від Т.Шевченка й О.Пушкіна до Л.Костенко й Б.Ахмадуліної/; б/ поезії, прози й драматургії; в/ різних напрямків /класицизм, сентименталізм, романтизм, реалізм/; г/ різних родів /епос, лірика, драма/; д/ різних жанрів /оповідання та роман у прозі, вірш та поема в поезії/, хоч його проведено фрагментарно й попередньо /і навряд чи його будь-коли можна буде вважати завершеним/, дозволяє зробити деякі висновки:

1. Мова художнього тексту визначає конкретну форму використовуваних власних назв і в значній мірі - їх набір /кожен народ має свій актропонімікон та його ієрархію, свою територію і, відповідно, топонімію тощо/ та символіку /частотні символи української літератури - Дніпро, Київ, Шевченко, російської - Волга, Москва, Пушкін/. Але мова не визначає принципів використання власних назв у тексті. Не існує окремого українського /чи російського, польського, англійського/ принципу художнього застосування власних назв. Пор. зокрема численні факти на зразок того, що у віршах О.Мандельштама найчастотнішим топонімом є назва Рим, у віршах М.Бажана більше неукраїнських топонімів, аніж українських.

2. А ось ліричний принцип /образність власних назв, їх фонетичне інструментування/, епічний принцип /вагомість гласних назв, їх пряме, а не образне використання/, гумористичний принцип /сполучення несполучуваного, настанова на сміх/ існують. Вони притаманні художнім текстам різних мов і визначають загальний тип /але не конкретне наповнення/ літературної ономастики. Український лірик П.Тичина в своїй роботі з власними назвами стоїть ближче до російського лірика Б.Пастернака, ніж до українського епіка М.Бажана. А утворений молодим Тичиною уявний топонім Нью-Гармоні, співучий і величний, та придуманий І.Ільфом і С.Петровки убивчий у своєму сатиричному сенсі новотвір Нью-Васюки досить виразно окреслюють, при всій своїй структурній схожості, колосальну розбіжність ліричного та гумористичного принципів застосування власних назв у художньому тексті.

Зіставивши по 64 вірші Л.Костенко та Б.Ахмадуліної, ми виявили у першій 98 власних назв /182 ім'яжитки/, у другій - 131 власну назву /182 ім'яжитки/. При тому спільними виявилися лише 10 онімів, серед яких переважають астроніми - земля, сонце, місяць /рос.луна/. Всесвіт /рос.Вселенная/ та теоніми - Нептун, Фенікс. Тобто матеріально /семантично/ спільні, серед онімів двох поетів лише близько 10 %.

Однак способи використання власних назв, прийоми уведення їх у поетичний текст виявилися типологічно майже тотожними. Найтиповіші з них - звукове інструментування, семантичне інструментування, семантична трансформація, створення okazional'nykh власних назв. Це аж ніяк не применшує індивідуально-авторської неповторності цих великих майстрів слова. Неповторність проявляє себе в кожному вжитку кожної власної назви. І йдеться зовсім не про якусь стандартизацію чи уніфікацію, а про наявність серед ономастичних розв'язань типологічних універсалій, які діють у межах ліричної поезії не лише двох названих авторів, а в ліричній поезії взагалі - незалежно від автора, мови, тематики. Йдеться про ліричний принцип використання власних назв у художньому тексті - принцип, що сягає, до речі, не лише поезії, а й прози.

Імовірно, принципів /і, відповідно, типів/ літературної ономастики існує більше. Однак за нашими матеріалами вдається виразно окреслити лише три таких принципи.

3. Літературні напрямки мають істотні ономастичні відмінності за співвідношенням та формою власних назв з промовистим і приглушеним етимологічним змістом /рос. говорящие и неговорящие имена/, реальних і вигаданих власних назв, прийнятою ономастичною нормою /чи традицією/ і прийнятою ж сферою й ступенем відхилення від цієї норми, джерелами ономастичних символів та екзотизмів. Однак ці відмінності не можна, гадаємо, розглядати як різні ономастичні типи, різні принципи літературної ономастики.

Кожен з трьох виділених вище принципів /типів/ художнього використання власних назв має різновиди, підтипи, що відповідають літературним напрямкам. Свої характерні прикмети мають, наприклад, різновиди ліричного принципу, співвіднесені з класицизмом /найяскравіша ознака - умовні, штучні, відірвані від життя наймення дами серця, ліричної героїні/, сентименталізмом /розчулено-піднесена онімія: бідна Ліза має дворянське ім'я, не будучи дворянкою, тощо/, романтизмом /широкий ужиток ономастичної екзотики, незвичної для мови читача - Казбич, Данко, Ізергіль чи взагалі для мови - Ассоль, Таві-Тум/, реалізмом /умисна, прагматично істотна гра нормами загальнонародної ономастики, за якої онімія застается в межах цих норм, але сягає до їх краю/, символізмом /символічне наповнення одержують як усталені оніми - Кармен, Сольвейг, так і спеціально створені - Прекрасная Дама/.